CUDES JOURNAL — CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Seven, E. (2020). Türkiye'nin Biyoçeşitlilik Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 3(2), 95-103.

Research Article

Türkiye'nin Biyoçeşitlilik Turizm Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on Turkey's Biodiversity Tourism Potential

Doç. Dr. Erdem SEVEN
Batman Üniversitesi
erdem_seven@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7587-5341

DOI: 10.37154/ijopec.2020.24

Makale Bilgisi

Geliş: 14.12.2020
Onay: 25.12.2020

Anahtar sözcükler:
Biyoçeşitlilik, Ekoturizm, Sürdürülebilir Turizm, Türkiye'nin biyoçeşitliliği

Öz

Ekonomik ve sosyal gelişim için büyük öneme sahip olan biyolojik kaynakları, en çok kullanan sektörlerden biri turizmdir. Biyolojik çeşitlilik, bir bölgedeki türlerin, genlerin, ekosistemlerin ve ekolojik olayların oluşturduğu bir bütündür. Bu çalışmada, Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğinin turizm açısından oluşturduğu potansiyel, kavramsal olarak değerlendirilmiştir. Ülkemizin çok çeşitli ekosistem ve habitat tiplerine sahip olması, fauna ve flora elementleri bakımından muhteşem bir biyolojik çeşitlilik içermesini sağlar. Ayrıca, barındırdığı endemik türlerle de dikkat çeken ülkeler arasındadır. Biyoçeşitlilik, barındırdığı türler ve ekosistemler ile turizmin önemli varlıklarından biridir ve uzun vadeli sürdürülebilir büyümenin temelini oluşturur. Bununla birlikte, sağlamış olduğu ürün ve hizmetlerle turizm açısından kilit bir rol üstlenir. Türkiye gibi zengin biyoçeşitliliğe sahip ülkeler, biyolojik çeşitliliğin korunması ve kullanımında, sürdürülebilir gelişme politikalarını benimseyerek bunu ekolojik ve ekonomik faydaya dönüştürebilir.

Article Info

Received: 14.12.2020
Accepted: 25.12.2020

Keywords:
Biodiversity, Ecotourism, Sustainable Tourism, Biodiversity of Turkey

Abstract

Tourism is one of the sectors that uses the most biological resources, which are great importance for economic and social development. Biodiversity is the whole of the species, genes, ecosystems and ecological events in a region. In this study, Turkey's tourism potential in terms of biodiversity are considered as conceptual form. The most various ecosystems and habitat types in Turkey, provides a magnificent biological diversity in point of fauna and flora elements. In addition, it is among the remarkable countries with its endemic species. Biodiversity is one of the important assets of tourism on account of the species and ecosystems it hosts and basis of its long-term sustainable growth. However, it plays a key role in tourism with the products and services it provides. Biodiversity-rich countries such as Turkey, it can turn this into ecological and economic benefit, by adopting sustainable development policies in the conservation and use of biological diversity.

1. GİRİŞ

Doğal alanları ve çevresel kaynakları en çok kullanan sektörlerden biri turizmdir (Tuna, 2007). Dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olarak bilinen turizmin, son yıllarda doğaya olumsuz etkileri nedeni ile 'temiz endüstri' özelliği tartışılmaya başlanmıştır (Duim ve Caalders, 2002). Buna rağmen turizm, doğanın ve çevrenin değerine dair artan bir farkındalık oluşmasına ve dolayısı ile biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunabilir. Turizm faaliyetlerinin çevresel etkilerinin en aza indirecek şekilde yönetilmesi; pazarlanabilir bir turizm ürününün kaynağının doğal çevrenin bileşenleri olması; doğrudan veya dolaylı olarak turizmin korumaya ekonomik katkısının bulunması; turistlerin çevreye karşı tutumu ve turist operatörleri tarafından turistlerin çevre eğitimi gibi birçok açıdan turizmin çevresel yönleri ve bağlantıları bulunmaktadır (Buckley, 1994).

Geçmişten günümüze, artan sanayileşme ve küreselleşme, doğal alanlar ve canlılar üzerindeki olumsuz etkisini giderek arttırmıştır. Buna bağlı olarak gelişen çevre duyarlılığı, biyolojik çeşitliliğin ve doğanın korunması konularında da daha sıkı tedbirlerin alınmasını gündeme getirmiştir. 1992 yılındaki 'Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi' ile bu konudaki kaygılar uluslararası boyutta dile getirilmiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşmeye ek olarak, ülkenin yapı ve koşullarına uygun ulusal hedefler belirlenmiş, anayasa ile genetik çeşitliliğin korunması, kanun ve ilgili yönetmelikler ile (Milli Parklar Kanunu ve Kara Avcılığı Kanunu vb.) koruma altına alınmıştır.

Biyolojik çeşitliliğin insan yaşantısı üzerinde çevresel, ekolojik, kültürel ve ekonomik etkileri bulunmaktadır (Dilbirliği, 2007). Türkiye, coğrafik farklılıkların oluşturduğu iklim çeşitliliği ile önemli sayıda fauna ve flora elementleri barındırır. Ayrıca, barındırdığı endemik türler açısından da dikkat çeken ülkeler arasındadır (Özhatay ve Kültür, 2006; Mısırlıoğlu, 2019). Fakat Türkiye'de de birçok ülkede olduğu gibi nüfus artışı ve sanayileşmeye paralel olarak biyoçeşitlilik ve doğal kaynaklar, sürdürülebilir olmayan kullanım sonucu olumsuz etkilenmektedir. Bunun sonucunda oluşan biyolojik tahribatlar, beraberinde ekonomik kayıpları da getirmektedir. Biyoçeşitliliğin kullanımı ve korunmasında sürdürülebilir gelişme prensiplerinin uygulanması, ekonomik ve ekolojik açıdan önemli stratejik bir güç teşkil etmektedir. Zengin biyolojik çeşitliliğe sahip ülkeler, sürdürülebilir gelişmenin de aktörleridir ve bunun sürdürülebilir kullanımını sağladıkları ölçüde, küresel ekonomik politikalarda rol alabilirler (Demir, 2013). Bu çalışmada, biyoçeşitlilik, Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik durumu, bu çeşitliliğin turizm ile ilişkisi ve turizm açısından oluşturduğu potansiyel, kavramsal olarak değerlendirilmiştir.

2. BİYOÇEŞİTLİLİK

Biyojik çeşitlilik ya da kısaltılmış, yaygın kullanımı olan biyoçeşitlilik, en genel tanımı ile tüm canlıların varyasyonları ve bunların kesişimleridir (Alonso vd., 1997). Biyoçeşitlilik, tüm canlı organizmaların yanı sıra canlı türleri arasındaki çeşitliliği tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır ve ''bir ekosistemin canlı türler bakımından zenginliği, bir ekosistemdeki canlılar arasında görülen çeşitlilik, yaşam alanında tür ve türe ait genetik bakımından çeşitlilik" olarak tanımlanır (Çepel, 1997). Yine Işık'a (1998) göre biyoçeşitlilik, bir bölgedeki türlerin, genlerin, ekosistemlerin ve ekolojik olayların oluşturduğu bir bütündür.

Birleşmiş Milletler, insanoğlunun içinde bulunduğu çevre sorunlarını ilk olarak 1972 yılında Stockholm'de yapılan ''Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi'' konferansında gündeme getirmiştir. Sonrasında, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), biyolojik çeşitlilik üzerine uluslararası bir sözleşmeye duyulan ihtiyacı araştırmak için 1988'de Ad Hoc Uzmanlar Çalışma Grubu'nu toplamıştır. Kısa bir süre sonra, 1989'da biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konularında, uluslararası bir yasal doküman hazırlanması için Ad Hoc Teknik ve Hukuk Uzmanları Çalışma Grubu kurulmuştur. Bu gruptaki uzmanlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, yerel halkın yenilikçiliğini destekleme yollarını dikkate alarak maliyet ve faydaları paylaşma üzerine bir rapor hazırlamışlardır. 1991'de Ad Hoc Çalışma Grubu, Devletlerarası Müzakere Komitesi olarak görev yapmış ve bu çalışmalar, 1992'de Nairobi Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Kabul Edilen Metni ile onaylanmıştır. Sözleşme 5 Haziran 1992'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Rio

de Janeiro, Brezilya, Dünya Zirvesi) imzaya açılmıştır. 4 Haziran 1993 tarihine kadar imzaya açık kalan ve bu tarihe kadar 168 imza alan sözleşme, 29 Aralık 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir (CBD, 2020).

Doğanın hızla bozulması, çok sayıda türün neslinin tükenmesi veya tehlike altında olmasından doğan endişeler ile yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamlı olarak ele alınmıştır. Biyolojik çeşitlilik ile birlikte genetik çeşitlilik kavramı, global boyutta ilk kez bu sözleşme ile ele alınmıştır. Yine ilk kez biyoçeşitliliğin korunması, insanoğlunun ortak çabasını gerektiren bir konu olarak dile getirilmiştir. Günümüzde 190 ülkenin katıldığı ve yasal olarak bağlayıcılığı olan bu sözleşmeyi Türkiye, 27 Aralık 1996 tarihinde onaylamıştır.

Rio'da 1992 yılında imzalanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini; 1993 Helsinki Sözleşmesi, 1995 Santiago Deklarasyonu ve Montreal Sözleşmesi takip etmiştir. Biyolojik kaynakların sürdürülebilirlik ilkelerine göre işletilip korunması yönünde etkin adımların atıldığı bu sözleşmeler, önemli bir sürecin dönüm noktası olmuş ve dünya genelinde bölgesel prosesler başlatmıştır. Bu sözleşmelere imza atan devletler, biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde plan ve programların yapılması konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "2011-2020 Dönemi Biyoçeşitlilik Stratejik Planı"nın uygulanmasına katkıda bulunmak amacıyla bu dönemi "Biyoçeşitlilik On Yılı" olarak ilan etmiştir (Karar 65/161). Biyoçeşitlilik On Yılı boyunca hükümetler, Biyoçeşitlilik Stratejik Planının uygulanması için ulusal stratejilerin sonuçlarını geliştirmeye, uygulamaya ve iletmeye teşvik edilmektedir (CBD, 2020).

Dünyanın biyolojik kaynakları, insanlığın ekonomik ve sosyal gelişimi için hayati öneme sahiptir. Birleşmiş Milletler Biyoçeşitlilik Sözleşmesi içerisinde: ''Biyolojik çeşitlilik; kara, deniz ve diğer su ekosistemleri ile bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler içerisindeki tür çeşitliliğini ifade etmektedir.'' Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin üç temel amacı bulunmaktadır:

- Biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Biyolojik çeşitliliği oluşturan bileşenlerin sürdürülebilir kullanımın sağlanması,
- Genetik kaynakların kullanımından elde edilen faydaların adil ve eşit bir şekilde paylaşılmasıdır.

Sistematik, taksonomi ve ekoloji gibi alanlarda araştırmalar yürüten bilim insanları; biyolojik çeşitliliği, sürdürülebilir kalkınmanın önemli parametrelerinden olan tür çeşitliliği, ekosistem çeşitliliği ve genetik çeşitlilik kapsamında değerlendirmektedir (Alonso vd., 2001; Topçu, 2012). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi sadece biyolojik çeşitliliğin korunması değil aynı zamanda bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımını takip etmek ve ortaya çıkan faydaların adil paylaşımını teşvik etmeyi hedeflemektedir. Sözleşme kapsamında, turizm ve biyolojik çeşitlilik arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve uluslararası bir çalışma programının geliştirilmesi için devletlere, ilgili ulusal-uluslararası kuruluşlara ve turizm endüstrisine büyük sorumluluklar verilmiştir.

Biyoçeşitlilik, hava, su ve gıda gibi fiziksel ihtiyaçları karşılamakla ile birlikte ruhsal yönden de olumlu etkiler sağlar. Biyoçeşitliliğin korunması ile habitat kaybı azalır ve aşırı toplama tehlikesi kontrol altına alınır (Gross vd., 2006). Biyolojik çeşitliliği olumsuz etkileyen faktörlerin büyük çoğunluğu şehirleşme, tarımsal hatalar, aşırı otlatma, toplama, avcılık ve turizm etkisi gibi antropojenik kaynaklıdır. Yetersiz yasa ve kontroller maalesef geri dönüşümsüz bazı tahribatlara da neden olmaktadır. Örneğin, işletme ormanlarında uygulanan geleneksel orman işletme planları, biyolojik çeşitliliğin kaybolmasını hızlandırmakta ve korunan alanlar üzerindeki baskıyı arttırmaktadır (Özçelik, 2006). Yine atmosferdeki sera gazlarının artması sonucu oluşan küresel ısınma ve iklim değişikliği canlılar üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

Biyoçeşitlilik sözleşmesi dışında uluslararası birçok protokol ve sözleşme mevcuttur. Nagoya Protokolü, genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve eşit bir şekilde paylaşılmasını amaçlayan uluslararası bir sözleşmedir. Yine Kartagena Protokolü, biyolojik çeşitlilik üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek, modern biyoteknolojiden kaynaklanan genetiği değiştirilmiş organizmaların,

güvenli bir şekilde taşınmasını ve kullanılmasını amaçlayan uluslararası bir anlaşmadır (CBD, 2020). Ayrıca, Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi, CITES Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü, bunlara örnek olarak verilebilir.

Biyoçeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler bünyesinde görev yapan çeşitli uluslararası kuruluşlar da bulunmaktadır: CI: Uluslararası Doğa Koruma Kurumu (Conservation International), FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (Food and Agriculture Organization of the United Nations), IUCN: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources), UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme), WWF: Dünya Yaban Hayatı Vakfı (World Wide Fund for Nature) bu bağlamda önde gelen kuruluşlardır.

Türkiye'de 'Çevre' ile ilgili olan ulusal ve uluslararası yasa, yönetmelik ve sözleşmeler, aynı zamanda 'Biyoçeşitlilik' ile ilgilidir. Örneğin, Anayasanın 56. maddesi, "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir..." denilmektedir ve böylece her vatandaşa, bu konuda hak ve ödevler verilmektedir. Türkiye'deki biyoçeşitlilik ile ilgili başlıca yasalar şunlardır: Kara Avcılığı Kanunu, Orman Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu ve Kıyı Kanunu (Işık, 1998).

Biyoçeşitlilik sözleşmesi sonrasında Türkiye'de de biyolojik çeşitliliğin korunması için yasal düzenlemeler ve politik taahhütler açısından önemli projeler ve eylem planları geliştirilmiştir (Algan ve Dündar, 2003). Beş Yıllık Kalkınma Planları, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, Biyolojik Çeşitlilik Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Ulusal Eylem Programı ve Eylem Planı bunlara örnek olarak verilebilir. Özellikle son yıllarda biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımına ilişkin düzenlemelerde ve uygulamalarında Sivil Toplum Kuruluşların etkinliği de dikkat çekmektedir. Bütün bu çalışmalar, Türkiye'nin sürdürülebilir gelişme kapsamında biyolojik çeşitliliği korumayı amaçladığı ve öncelikli politika alanlarına dâhil ettiğinin önemli birer göstergesidir (Tekeli vd., 2006; Demir, 2013).

Ülkemizde biyolojik çeşitlilik envanter ve izleme çalışmaları yoluyla toplanan verilerin aktarıldığı ve yönetildiği internet tabanlı, kamuoyuna açık, bir veri tabanı olan ''Nuh'un Gemisi Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı'' 2007 yılında kurulmuştur. Gönüllü uzmanlar tarafından toplanan biyolojik çeşitlilik verileri, 2013 yılına kadar veri tabanına aktarılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında ülke çapında başlatılan "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi'' ile veri tabanına girilen veri sayısı ciddi miktarda artmıştır. Bu veri tabanı ülkemiz biyolojik zenginliğinin "türler" ve "özellikli alanlar" özelinde sorgulama yapılabilmesine ve üyelerinin kendilerine özgü haklarla verilere erişebilmesine imkân tanımaktadır (Nuh'un Gemisi, 2020). Bu konudaki projelerin arttırılması ve desteklenmesi, ülkemizdeki biyolojik çeşitliliğin tam olarak ortaya konmasını sağlayarak korunması ve sürdürülebilirliği için daha sağlam bir zemin oluşturacaktır.

3. TÜRKİYE'NİN BİYOÇEŞİTLİLİĞİ

Ilıman kuşak ile subtropikal kuşak arasında bulunan Türkiye, sahip olduğu canlı çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının arasında yer alması, coğrafik ve topoğrafik özelliklerin çeşitliliği, 0-5000 metreler arasında değişen yükselti farklılıkları, ekolojik ve iklim özellikleri, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan fitocoğrafik bölgeleri ve bunların geçiş zonlarını barındırması, çok çeşitli ekosistem tiplerine sahip olması gibi etmenler olağanüstü biyolojik çeşitliliğin sebepleri arasındadır.

Biyoçeşitlilik bakımından Avrupa ve Orta Doğu'nun en zengin ülkelerinden biri olan Türkiye, çok çeşitli flora ve fauna türlerini barındırır. Türkiye'deki muhteşem biyolojik çeşitliliğinin önemli nedenlerinden biri de "buzul çağları" boyunca Anadolu'nun sığınak noktası hâline gelmesidir. Ülkemiz, oluşum sürecindeki bir dağ kuşağında yer aldığından dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Türlerin

yayılışında ciddi bir engel oluşturan dağ silsileleri, popülasyonları ayırarak çeşitliliğinin artmasını sağlar (Mısırlıoğlu, 2019). Türkiye, Akdeniz, Orta ve Doğu Avrupa, Orta Doğu, Kafkaslar ve Arap Yarımadası faunalarının tipik türlerini barındırmaktadır. Anadolu yarımadasının kıtalar arasındaki konumu ve göç yolları üzerinde bulunması bu biyoçeşitliliğin en önemli etkenleri olarak sayılabilir. Bununla birlikte, bölgesel özellikler çok farklı olduğundan tür çeşitliliği de bölgelere göre farklılık göstermektedir.

Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, dağların uzanışı ve yeryüzü şekillerinin çeşitlilik göstermesi, farklı özellikte iklim tiplerinin oluşmasını sağlamıştır. Ülkemizin kıyı bölgelerinde denizlerin etkisiyle daha ılıman iklim özellikleri görülür. Kuzey Anadolu Dağları ile Toros Sıradağları, deniz etkilerinin iç kesimlere girmesini engeller. Bu yüzden, Türkiye'nin iç kesimlerinde karasal iklim özellikleri görülür. Kuzey ve güney kıyılarının gerisinde yükselen dağlık sahalar ile özellikle batısından doğusuna doğru gidildikçe belirginleşen yükselti farkları, bitki topluluklarının da değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Kuzey Anadolu'yu Güney Anadolu'ya bağlayan Anadolu Diyagonali'nin varlığı ekolojik ve floristik farklılıklar oluşturmuştur. Coğrafi faktörlerin çeşitliliği ile birlikte Türkiye'nin, Akdeniz ve Yakın Doğu olmak üzere iki önemli merkezin kesiştiği noktada yer alması ve mikro-gen merkezlerini barındırması, biyolojik çeşitliliğinin yüksek olmasını sağlamaktadır (Avcı, 2005; Ekim, 2005; Özhatay, vd., 2009).

Türkiye'de, dağılış gösteren flora elementlerinin sayısı Avrupa kıtasının tümünde yayılış gösteren bitki türlerinin sayısına yakındır. Türkiye'nin yaklaşık 3000'i endemik olmak üzere, 12.000 civarında bitki taksonuna sahip olduğu bilinmektedir (Davis, vd., 1988, Ekim, 2005; Özhatay ve Kültür, 2006). Bununla birlikte, %34,4'lük endemizim oranı ile endemik tür çeşitliliği açısından da Avrupa'nın en zengin ülkelerinden biridir. Endemik bitki türleri çoğunlukla Anadolu'da yaygındır ve özellikle dağlık kısımlarda yoğunlaşmaktadır (Avcı, 2005; Özhatay, vd., 2009).

Faunayı oluşturan hayvan türleri, biyolojik olarak omurgalı ve omurgasız canlılar olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye'nin omurgalı faunası büyük ölçüde çalışılarak ortaya konmuştur. Ülkemizde yaşayan omurgalı türlerin toplam sayısı 1500 civarındadır. Türkiye faunası; 170 civarında memeli, 500'e yakın kuş, 130'un üzerinde sürüngen, 30'dan fazla kurbağa, 680'nin üzerinde balık türü içermektedir (Demirsoy, 1997; Sindaco vd., 2000; Bilecenoğlu vd., 2002; Baran, 2005; Mısırlıoğlu, 2019; Nuh'un Gemisi, 2020). Bu canlılardan; 16 sürüngen, 37 memeli ve 70'e yakın tatlı su balığı taksonu endemiktir (Nuh'un Gemisi, 2020).

Ulugeyik (*Cervus elaphus*), alageyik (*Dama dama*), karaca (*Capreolus capreolus*), yaban keçisi (*Capra aegagrus*), dağ keçisi (*Rupicapra rupicapra*), yaban koyunu (*Ovis gmelini anatolica*), ceylan (*Gazella gazella* ve *Gazella subgutturosa*), tilki (*Vulpes vulpes*), sırtlan (*Hyaena hyaena*), bozayı (*Ursus arctos*), kurt (*Canis lupus*), kokarca (*Mustela putorius*), alacasansar (*Vormela peregusna*), susamuru (*Lutra lutra*) kirpi (*Erinaceus concolor*), sincap (*Sciurus anomalus*) ve nalburunlu yarasa (*Rhinolopus blasii*) ülkemizde yaşayan kara memelilerinden bazılarıdır. Vaşak (*Lynx lynx*), karakulak (*Caracal caracal*), yaban kedisi (*Felis silvestris*) ve saz kedisi (*Felis chaus*) sayıları azalmış olsa da hâlâ Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşamaktadır. Ayrıca, deniz memelilerinden yunus (*Delphinus delphis*), mutur (*Phocoena phocoena*), kaşalot (*Physeter catodon*), beyazburunlu yunus (*Lagenorhynchus albirostris*) ve yuvarlakbaş yunus (*Grampus griseus*) ülkemiz denizlerinde görülebilen türlerdir. Ender de olsa, tüm zamanların en büyük hayvan türü olan mavi balina (*Balaenoptera musculus*), fin balinası (*Balaenoptera physalus*) ve gagalı balina (*Ziphius cavirostris*) gibi türlerin Akdeniz'e girdiği ve ülkemiz sularında da görüldüğü bilinir. Bir boa yılanı türü olan mahmuzlu yılan (*Eryx jaculus*), bukalemun (*Chamaeleo chamaeleon*), deniz kaplumbağası (*Caretta caretta*), dev kertenkele varan (*Varanus griseus*), zehirli yılanlardan Mısır kobrası (*Walterinnesia aegyptia*) ve engerek (*Vipera*) türleri ülkemizde yaşayan sürüngenlere örnek verilebilir. Flamingo (*Phoenicopterus ruber*), balık kartalı (*Pandion haliaetus*), şahkartal (*Aquila heliaca*), kızıl akbaba (*Gyps fulvus*), kerkenez (*Falco tinnunculus*) ve doğu atmacası (*Accipiter nisus*) gibi kuş türleri de ülkemizde yaşayan kuşlardan sadece bazılarıdır (Demirsoy, 1997; Mısırlıoğlu, 2019).

Omurgasız canlılar grubu ise çok daha kalabalıktır ve Türkiye faunasının omurgasız türleri henüz tam olarak bilinmemektedir. Araştırmaların artmasıyla toplam sayının 50 bini aşacağı tahmin edilmektedir (Mısırlıoğlu, 2019). En kalabalık omurgasız hayvan grubu olan böcekler (Insecta) sınıfının,

Türkiye'de 25 takım içerisinde 34 bine yakın türü dağılış göstermektedir (Tezcan, 2020). Örneğin, bu böcek takımlarından sadece kelebek ve güveleri kapsayan Pulkanatlılar (Lepidoptera) takımının Türkiye'deki üye sayısı 5.600 civarındadır. Türkiye, diğer fauna ve flora elementlerinde olduğu gibi kelebek türleri bakımından da çok çeşitlilik içermektedir. Ülkemizde 9 familya (aile) içerisinde 412 kelebek türü bilinmektedir ve bunlar arasında birçok endemik tür bulunmaktadır. Güzel Nazugum (*Euphydryas orientalis*), Aladağ Zıpzıpı (*Pyrgus aladaghensis*), Işgınzümrütü (Callophrys mystaphia), Sertavul Çokgözlüsü (*Polyommatus sertavulensis*), Hasan Tahsin Esperperisi (*Hyponephele hasantahsin*) bu endemik türlere örnek olarak verilebilir (Koçak ve Kemal, 2018). Bilinen tür sayıları ile bakıldığında bile Türkiye faunası neredeyse yüzölçümü olarak kendisinden yaklaşık 15 kat büyük Avrupa kıtası kadar zengin biyoçeşitliliğe sahiptir ve bu durum ekoturizm açısından büyük avantaj oluşturmaktadır.

4. BİYOÇEŞİTLİLİK VE TURİZM İLİŞKİSİ

Biyoçeşitlilik, canlıların yaşamını devam ettirebilmesinin temelini oluşturmakla birlikte, sağlamış olduğu ürün ve hizmetlerle turizm açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Turizmin gelişmesi, doğa rezervlerinin sürdürülebilirliği ile ekonomik kalkınmanın, yerel halk için istihdam ve gelir sağlamanın bir yolu olabilir (Weaver, 1999). Biyoçeşitliliğin dünya ekonomisindeki gelirlerin %11'ini oluşturduğu belirtilmektedir (Momsen, 2007). Biyolojik çeşitliliğin dünyadaki birçok ülkede doğrudan veya dolaylı olarak turizmle bağlantısı vardır. Örneğin Kenya, dünya ekoturizm uygulamalarında en önemli destinasyon merkezi olarak görülmektedir. Ayrıca, Meksika ve Güneydoğu Asya gibi çok yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip ülkeler bunun avantajlarından faydalanarak iyi turizm geliri elde ederler (Vaughan, 2019). Zengin biyolojik çeşitlilik içermesi bakımından avantajlı ülkelerden biri olan Türkiye'nin de bu durumu kullanması ve turizmin sürdürülebilirliği konusunda daha etkin bir biçimde faaliyet göstermesi gerekmektedir.

Biyoçeşitlilik, barındırdığı türler ve ekosistemler açısından turizmin önemli varlıklarından biridir ve uzun vadeli sürdürülebilir büyümesinin de temelidir. Biyolojik çeşitlilik 'Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi' kapsamında beş öncelikli alandan biri olarak ifade edilmiştir. Özellikle son yıllarda küresel turizm endüstrisindeki değişen turizm tercihleri ile birlikte kıyı turizminin yanı sıra; botanik turizmi, doğa fotoğrafçılığı, yaban hayatı gözlemleme gibi doğa seyahatlerinde görülen büyüme dikkate alındığında, biyoçeşitlilik zenginliğe sahip coğrafik alanlarda turizmin daha hızlı geliştiği görülmektedir (Christ vd., 2003).

Dağcılık, doğa yürüyüşü, kuş gözlemciliği ve kamp turizmi gibi birçok ekoturizm türü biyolojik çeşitliliğe ve ekosisteme dayanmaktadır. Rekreasyon faaliyetleri açısından önemli bir unsur olan biyoçeşitlilik; macera, spor, öğrenme ve dinlenmeye dayalı aktivitelerin değerlendirilmesi açısından da turizm endüstrisi için önemli bir kaynak oluşturur. Örneğin, öğrenmeye dayalı aktivitelerden olan kelebek gözlemciliği turizminin, destinasyon gelişiminde ve çeşitlendirilmesinde önemli bir potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir (Genç ve Seven, 2020). Bununla birlikte, yaban hayatını ve doğal habitatları ele alan filmler, ekolojik saha çalışmaları ve diğer bilimsel faaliyetler bu aktivitelere örnek olarak gösterilebilir (McNeely, 1988). Türkiye'deki ekoturizm ve biyoçeşitlilik turizm kaynaklarının çoğunu tabiat koruma alanları, tabiat anıtı, tabiat parkı, milli parklar ve yaban hayatı geliştirme sahası gibi koruma alanları oluşturur (TÜRSAB, 2015).

Turizm, yasal koruma altındaki alanlarda biyoçeşitliliğin korunması için finansman sağlamaktadır. Aynı zamanda yerel halkın, korunan alanlarda yaban hayatı üzerindeki aşırı kullanımının azaltılmasına yönelik ekonomik alternatifler sunmaktadır (Brandon, 1996). Turizm; kültürel, toplumsal, çevresel varlıkları ve kitlesel turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği alanlarda, kapsamlı kontrol ve planlama yönetim eksikliklerinden dolayı biyoçeşitliliği önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle deniz kıyı bölgeleri ve kamp alanları gibi yerlerde, turist kapasitesin aşılması durumunda, doğal alanlar üzerinde tehdit oluşmaktadır. Bununla birlikte, doğal alanlardaki çevreye uygun olmayan yapılar diğer çevresel sorunlara göre çok daha uzun süreli olumsuz etkilere ve biyoçeşitliliğin kaybına neden olmaktadır (Myers, 1993). Türkiye'de büyük kitle turizmi yatırımlarının artması, kıyı habitatlarının ve verimli tarım alanlarının geri dönüşümsüz tahrip edilmesine neden olmuştur. Turistlere hizmet sunabilmek için yapılan işletmeler, doğal dengeye zarar vermektedir. Sürdürülebilir olmayan avcılık, toplama ve arazi

açma gibi yöntemler ile turizm sektörünün taleplerini karşılamaya yönelik baskıların oluşması, kontrolsüz evsel atıkların denize boşaltılması ve sezonluk değişen nüfus; biyoçeşitlilik ve habitatlar üzerinde sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunların önüne geçmek için biyolojik çeşitliliğin korunması ve turizm faaliyetlerinin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir (Demirayak, 2002; Biyolojik Çeşitlilik ve Turizm Çalıştayı Sonuç Bildirgesi, 2017). Doğal alanlar ve turizm etkileşiminde turizmin sürdürülebilirliği ancak çevre kalitesinin sağlanmasıyla mümkün olabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, uzun vadede sürdürülebilir turizm; mevcut doğal, kültürel ve finansal araçların dikkatli kullanımına ve doğal kaynakları korumak için gerekli çabaya bağlıdır (Deniz, 2019).

5. SONUÇ

Ekoturizm, kontrolsüz gelişen kitlesel turizm hareketinin, çevre ve toplum üzerindeki tahribatları karşısında, sürdürülebilir gelişmenin önemli bir aracı olarak görülmektedir. Ekoturizmde çevreye duyarlı davranışlara ve çevrenin korunması ile ilgili faaliyetlere yer verilir. Yaban hayatın, doğal ortamlarının ve ekosistemlerin korunmasında bilincin oluşmasını sağlar (Fennell, 2015). Biyolojik çeşitlilik, ekosistem hiyerarşisi içerisinde kilit bir rol üstlenmiştir (Mace vd., 2012). Ekosistemler ve içerdikleri biyolojik çeşitlilik, ekonominin gelişmesi, büyümesi ve kalkınması için gerekli farklı hizmetler sunmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri; ekonomik olarak uygulanabilirlik, sosyal eşitlik ve çevresel sürdürülebilirliktir (Uysal, 2003). Biyolojik çeşitlilik bakımından iyi bir konuma sahip Türkiye gibi ülkeler, global ölçekte stratejik bir güç oluşturur ve bu yönleri ile biyoçeşitliliğin korunmasında ve kullanımında, sürdürülebilir gelişme politikalarını benimseyerek bunu ekolojik ve ekonomik faydaya dönüştürebilir. Bununla birlikte, sürdürülebilir kullanımını esas alarak sosyo-ekonomik gelişmeyi hedefleyen bir kalkınma modeliyle, insan faaliyetleri sonucu biyolojik çeşitlilik üzerinde oluşan habitat baskısı ve tahribatının önlenmesine, biyoçeşitliliğin devamlılığına ve korunmasına katkı sağlanabilir (Demir, 2013).

Biyolojik çeşitliliğin korunması, bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımının takibi ve ortaya çıkan faydaların adil paylaşımını teşvik etmek için birçok uluslararası ve ulusal sözleşme, protokol, yasa ve kanun bulunmaktadır (Bkz. Bölüm 2.). Biyolojik çeşitliliğin korunması ve farkındalık yaratma konusunda sözleşmeler ve kamu desteği ile birlikte turizm, önemli rol üstlenmektedir. Turizm sektörü, ekosistemler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri dikkate alarak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilir. Canlıların ve doğal çevrelerinin korunması amacı ile ilgili alınan önlemlerin, turizm sektöründe de titizlilikle uygulanması gerekir. Bu açıdan turizm ile ilgili planlamalarda ve yeni yapılacak yapılarda, biyoçeşitliliğin korunması ve doğal çevreye uygunluğu dikkate alınmalıdır. Turizmin, biyolojik çeşitlilik üzerindeki negatif etkileri ve bunların nasıl önlenebileceği konularında, paydaşlara bilgi aktarımı sağlanmalıdır. Yerel halk tarafından biyolojik çeşitlilikle ilgili sürdürülebilir turizm ürünlerinin geliştirilmesi desteklenmeli ve yönlendirilmelidir. Korunan alanların kullanımı, habitat onarımı ve kırsalda yaşayan nüfusun bilinçlendirilmesi gibi çalışmaların arttırılması ile canlılar ve doğal alanlar üzerindeki baskılar azaltılabilir. Turizmin sürdürülebilir olması için sadece biyolojik elementlerin değil aynı zamanda bunları saran ve yaşam alanı oluşturan doğal çevrelerin de bir bütün olarak korunması ve kalitesinin sağlanması gerekir. Biyolojik ve biyolojik olmayan elementler birbirleri ile sıkı ilişki halindedir. Ekosistemdeki bozulma, doğal çevrenin yapı ve işleyişini olumsuz etkileyerek biyoçeşitlilik üzerinde de ciddi kayıplara sebebiyet verebilir.

Türkiye, çok çeşitli ekosistem ve habitat tiplerine ve olağanüstü bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Ayrıca, fauna ve flora tür sayıları bakımından Avrupa ve Orta Doğu'nun en zengin ülkelerinden biridir. Türkiye'de dağılış gösteren canlı türlerinin sayısı Avrupa kıtasında dağılış gösteren türlerin sayısına yakındır. Ekoturizm açısından büyük avantaj oluşturan bu biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği ve korunması için ülke fauna ve florasının tam olarak çözümlenmesi, canlı türlerinin kırmızı listelerinin (tehlike oranı listelerinin) ve özel koruma alanlarının daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi gerekir. Böylece, biyolojik çeşitliliğin korunmasına, sürdürülebilirliğine ve turizmin gelişmesine ciddi katkılar sunabilir, ekonominin kalkınmasına önemli faydalar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Algan, N. ve Dündar, K. A. (2003). Türkiye'nin çevre konusunda verdiği sözler. *Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları*, 8, 14-17.

Alonso, A., Dallmeier, F., Granek E., ve Raven, P. (2001). *Biodiversity: Connecting with the Tapestry of Life. Smithsonian Institution/ Monitoring and Assessment of Biodiversity Program and President's Committee of Advisors on Science and Technology*. Washington, D.C.: U.S.A.

Avcı, M. (2005). Çeşitlilik ve Edemizim Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü. *Coğrafya Dergisi*, 13, 27-55.

Baran, İ. (2005). *Türkiye Amfibi ve Sürüngenleri*. TÜBİTAK Yayınları.

Bilecenoğlu, M., Taşkavak, E., Mater, S. ve Kaya, M. (2002). Checklist of marine fishes of Turkey. *Zootaxa*, 113, 1-194.

Biyolojik Çeşitlilik ve Turizm Çalıştayı Sonuç Bildirgesi, (2017). *Düzce Üniversitesi*, Orman Fakültesi, Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakülteleri. 23 Mayıs 2017, Düzce.

Brandon, K. (1996). *Ecotourism and Conservation: A Review of Key Issues*. Environment Department Paper no. 33. Washington, DC: World Bank.

Buckley, R. (1994). *A Framework for Ecotourism*. Annals of Tourism Research, 21, 661-665.

CBD, (2020). The Convention on Biological Diversity. https://www.cbd.int/, Erişim Tarihi: 23.12.2020

Christ C., Hillel, O., Matus S. ve Sweeting, J. (2003). *Tourism and Biodiversity*. Washington: Conservation International.

Çepel, N. (1997). *Biyoçeşitlilik önemi ve korunması*. İstanbul: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları No: 15.

Davis, P. H., Tan, K. ve Mill, R. R. (1988). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands (suppl. 1). Vol. 11*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Demir, A. (2013). Sürdürülebilir gelişmede yükselen değer; biyolojik çeşitlilik açısından Türkiye değerlendirmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12(24), 67-74.

Demirayak, F. (2002). Biyolojik Çeşitlilik-Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma. TÜBITAK VIZYON 2023 Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli.

Demirsoy, A. (1997). *Türkiye Omurgalıları-Memeliler*. Çevre Bakanlığı Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, Proje çalışması, METEKSAN Yayınları: Ankara.

Deniz, T. (2019). Turizm ve Biyoçeşitlilk. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 323-339.

Dilbirliği, E. (2007). Biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynakların sürdürülebilir stratejilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı A.B.D.: Ankara.

Duim, R. van der ve Caalders, J. (2002). Biodiversity and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 743-761.

Ekim, T. (2005). Bitkiler, *Tohumlu Bitkiler, Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri*. Türkiye Çevre Vakfı Yayını: Ankara.

Fennell, A. D. (2015). *Ecotourism*. London and Newyork: Routledge.

Genç, V. ve Seven, E. (2020). Kelebek Gözlemciliği ve Türkiye'nin Kelebek Turizm Potansiyeli. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 3064-3081.

Gross, T., Johnston, S. ve Barber, C. V. (2006). *The Convention on Biological Diversity*: Understanding and Influencing the Process, A Guide to Understanding and Participating Effectively in The

Eighth Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (COP 8), United Nations University Institute of Advanced Studies the Equator Initiative.

Koçak, A. Ö. ve Kemal, M. (2018). A synonymous and distributional list of the species of the Lepidoptera of Turkey. *Centre entomological Studies, Memoirs*, 8, 1-487.

Mace, G. M., Norris, K. ve Fitter, A. H. (2012). Biodiversity and ecosystem services: a multilayered relationship. Trends in Ecology & Evolution, 27, 19-26.

McNeely, J. (1988). *Economics and Biological Diversity*. Gland, Switzerland: St. Mary's Press: McGregor and Werner.

Mısırlıoğlu, M. (2019). Zoolojik Servetimiz-Türkiye Faunası. TÜBİTAK Yayınları, Ankara. *Bilim ve Teknik*, 72-82.

Momsen, J. H. (2007). Gender and biodiversity: a new approach to linking environment and development. *Geography Compass*, (1-2), 149-162.

Myers, N. (1993). "Biodiversity and the Precautionary Principle", *Ambio*, 22(2/3), 74-79.

Nuh'un Gemisi, (2020). Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı. www.nuhungemisi.gov.tr Erişim Tarihi: 23.12.2020. http://www.nuhungemisi.gov.tr/Content/Documents/turkiyenin-biyolojik-ce%C5%9Fitliligi-turkce.pdf

Işık, K. (1998). *Biyolojik Çeşitlilik*. Çevre ve İnsan. Kıvanç, M. ve Yücel, E. (Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir. Ders kitapları Serisi, Ünite, 1-2, 13-39.

Özçelik, R. (2006). Biyolojik Çeşitliliği Korumaya Yönelik Yapılan (Planlama ve Koruma) Çalışmalar ve Türkiye Ormancılığına Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A(2), 23-36.

Özhatay, N. ve Kültür, S. (2006). Check-list of additional taxa to the supplement flora of Turkey III. *Turk Journal of Botany*, 30, 281-316.

Özhatay, N., Kültür, S. ve Aslan, S. (2009). Check-list of additional taxa to the supplement flora of Turkey IV. *Turk Journal of Botany*, 33, 191-226.

Sindaco, R., Venchi A., Carpaneto G. M. ve Bologna, M. A. 2000. "The reptiles of Anatolia: a checklist and zoogeographical analysis", *Biogeographia*, vol. XX, Biogeographia dell'Anatolia, Parte II, 441-554.

Tekeli, İ., Güler, Ç., Yerli, V.S., Algan, N., Vaizoğlu, A.S., Kaya, D.A., Öztürk, B., Mutlu, B. ve Demirayak, F. (2006). *Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler*. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) yayınları.

Tezcan, S. (2020). Analysis of the insect fauna of Turkey and suggestions for future studies. *Munis Entomology & Zoology*, 15(2), 690-710.

Topçu, H. F. (2012). Biyolojik çeşitlilik özleşmesi: Müzakereden uygulamaya. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 57-97.

Tuna, M. (2007). *Turizm, Çevre ve Toplum (Marmaris Örneği)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

TÜRSAB, (2015). Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. *Doğa ve Macera Turizmi Raporu*. https://www.tursab.org.tr/dosya/12896/tursab-dogamaceraturizmi_12896_5091237.pdf Erişim Tarihi: 22.12.2020

Uysal, A. (2003). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Yönetici Özeti. DPT: Ankara.

Vaughan, D. (2019). Tourism and Biodiversity: A Convergence of Interests? *International Affairs*, 76(2), 283-297.

Weaver, D. (1999). Magnitude of Ecotourism in Costa Rica and Kenya. *Annals of Tourism Research*, 26, 792-816.